

LENGYEL RÉKA

FRANCESCO PETRARCA: A JÓ- ÉS A BALSZERENCSE ORVOSSÁGAIRÓL*

*Tar Ibolya tanárnőnek szeretettel és köszönettel
a kezdeti s azóta is folytonosan ható
ösztönzésért*

I. 15. A dicső pátria¹

1. *Öröm.* Dicső város szülötte vagyok.

2. *Értelem.* Így több fáradságodba kerül az, hogy kitűnj. Az éjszaka sötétjében a kisebb csillagok is fényesebben ragyognak, a Nap sugarai viszont az Arcturust és a Vénuszt is elhalványítják.

3. *Öröm.* Nagyon híres város polgára vagyok.

4. *Értelem.* Rendben van, ha barátja vagy az erényeknek, s ellensége a bűnöknek. Az ugyanis a szerencsén múlik, ez viszont rajtad.

5. *Öröm.* Városom boldog és nemes.

6. *Értelem.* Az számít, mi teszi nemessé. Egyiket lakosainak száma, másikat kincseinek szerfeletti nagysága, a harmadikat szemmel látható termékenysége, a negyediket fekvése teszi nemessé, vagy egészséges levegője, tiszta forrásai, a tenger közelsége, védett kikötői, hajózásra, halászatra alkalmas folyói. Közönségesen a borban, olajban gazdag, bőven termő földet nevezik nemesnek, mely sok gulyát, csordát eltart, mélye pedig aranyat, ezüstöt rejt. Jó földnek azt mondjátok, ahol telivér lovakat, kövér marhát, zsenge gödölyét, édes gyümölcsöt találni, de azt, hogy vannak-e ott

* A *De remediis utriusque fortunae* Petrarca legterjedelmesebb műve, melynek írásába az 1350-es években kezdett bele s valószínűleg 1366-ban fejezte be. A morálfilozófiai témájú traktátus két könyvből áll: a szerző enciklopédikus rendszerességgel veszi sorra az első könyvben a szerencsés eseményeket, történeteket, a másodikban a bajokat, szerencsétlenségeket, melyek az embert élete során érhetik. Szó esik az ember külső és belső tulajdonságairól, adottságairól, fizikai és szellemi javairól, családjáról, stb., s ezek hiányáról, elvesztéséről. A mű formája dialogikus (az első könyvben a *Ratio* beszélgetőpartnere a *Gaudium* és a *Spes*, a másodikban a *Dolor* és a *Metus*), ebben a mintájául szolgáló senecai *De remediis fortuitorum*-ot követi. Irodalom-, illetve esztétorténeti előzményei mindenekelőtt Cicero művei, Seneca *Erkölcsei levelei*, Szent Ágoston *Soliloquiája* és Boethius *De consolacione philosophiae*-ja. Közülük is elsősorban Senecát és Boethiust követve úgy véli, a jószerencse sokkal veszélyesebb, mint a balszerencse, ez utóbbi ugyanis próbatétel az ember számára: a jólétben elkényelmesedve megfedkedezik az egyetlen igazi feladatáról az életben, az erényre való törekvésről, míg a balsors csapásai éppen erre ösztökélik. Az Azzo da Correggiohoz (az 1340-es években Párma hercege) szóló levélben, melyet ajánlásként, előszóként a szöveg elé illesztett, így ír: az volt a célom, hogy olvasómnak ne kelljen minden kis neszre, melyben ellenséget sejt, egész fegyvertárával felszerelkeznie, hanem hogy minden rossz, vagy ártalmas jó dologra, tehát a jó- és balsors idejére való kevéske, de baráti kéz által adagolt orvosság, akár egy kettős betegség hatékony ellenszere, egy kis dobozkában mindig, mindenütt (ahogy mondani szokás) a keze ügyében, s könnyen elérhető helyen legyen”. A szövegnek autográf kézírata nem maradt fent, őrzi viszont több mint százötven 14-15. századi kódex. Népszerűségét bizonyítja továbbá, hogy a 15. század végétől a 18. század közepéig harmincnál több kiadást ért meg.

¹ A 'patria' szót az akkori viszonyokra alkalmazva a továbbiakban szinte mindenütt 'város'-nak fordítjuk. (L. R.)

derék férfiak, nem kérdezitek, nem is tartjátok erre érdemesnek. Remek becsüsek! Egy ország legfőbb dicsősége csak polgárainak erényessége lehet. Ezért is helyes, hogy Vergilius, amikor a rómaiak dicsőségéről, sikereiről ír, egyet sem tart említésre méltónak azok közül a dolgok közül, melyekkel (s csak ezekkel) ti foglalkoztok, csak a Város, a Birodalom nagyságáról és a rómaiak szellemi kiválóságáról beszél. Az ember „boldog utódaiban”, mondja,¹ s valóban ez a városok igazi boldogsága, igazi nemessége.

7. *Öröm.* Derék polgáraitól nevezetes a városom.

8. *Értelem.* Mit használ, ha te magad semmiről sem vagy az? Mire jó, ha hazád fényéből rád is vetül, s nem rejtőzhetsz többé az árnyékban, hanem mindenki észrevesz? Világosban jobban látják, milyen vagy.

9. *Öröm.* Nagyon híres a városom.

10. *Értelem.* Nem tűnt volna akkora gazfickónak Catilina sem, ha nem egy híres országban született volna. A birodalom nagysága tetézte Gaius és Nero szégyenét is: magas rangúként születtek, s a szerencsének épp ez a kedvezése tette mindenki számára láthatóvá azt, amiről széltében-hosszában hírhedtté váltak.

11. *Öröm.* Igazán nemes városban élek.

12. *Értelem.* S így ki vagy téve sokak megvetésének, vagy irigységének; nem is élhet az ember nagy városban az egyik vagy a másik nélkül. A két rossz közül az első veszélytelenebb, a második jobban érezhető, de mindkettőnek ugyanaz a dolog az oka, amit mondasz, vagyis szülőhazád nemessége. Ahol ennyien figyelnek, ott nem tudsz elrejtőzni.

13. *Öröm.* Igen nemes városból származom.

14. *Értelem.* Jobbnak tartanám, ha a hazádat ismernék meg általad, mint azt, hogyha téged ismernek a hazád révén. Hacsak nem ragyogsz te magad is, hazád ragyogása mellett úgyis árnyékban maradsz. Sokaknak, akik a nagyváros ragyogó csillagai közt ismeretlenek voltak, egy kis porfészekben aztán mégis sikerült feltűnniük.

15. *Öröm.* Messze földön ismert a városom.

16. *Értelem.* Egy ország maga is dicső, és a te dicsőségedből is háramlik rá. Bármi nagy dolgot viszel véghez ugyanis, az először valamiféleképpen a hazád dicsőségére válik. Themisztoklész² esett meg, hogy hírnevét valaki a szülővárosa, Athén dicsőségének akarta tulajdonítani, s erre ő egy ily jelentős férfiúhoz illő módon meg is felelt. Ez pedig úgy történt, hogy amikor ez az ember, aki egy semmiről sem nevezetes, eldugott kis szigeten, Szerfoszon született, azt terjesztette, hogy Themisztoklész nem a saját, hanem a hazája dicsősége tette híressé, a nagy hadvezér ekképpen válaszolt: „Nem lennék dicstelen akkor sem, ha Szerfoszon születtem volna, de te akkor sem lennél dicső, ha Athénban születst.” Nem hazája dicsőségében, hanem saját erényességében bízott ugyanis, s így férfihoz illőbben cselekedett, mint Platón, noha ez utóbbi volt nagyobb filozófus. De nagy embereknek is lehetnek nagy s megmagyarázhatatlan hibái: az övé például az, hogy a többi között nagy sikerét s hírnevét is a hazájának tulajdonította. Hogy megismerd e nagy férfiú jellemét erről az oldaláról is, elárulom, hogy azt mondja, sok dologért hálás, s azt is megmagyarázza, kinek mely adományért tartozik hálával.³

Először is hálát ad a természetnek, amiért embernek teremtette, s nem néma állatnak; hogy férfinak, és nem nőnek; hogy görögnek és nem barbárnak; hogy athéninek és nem thébainak; s végül,

¹ Verg. *Aen.*, VI, 784.

² Vö. Cic. *De sen.*, III, 8; Platón, *Az államról*, I, 329e (A jegyzetekhez Rawski-kiadását használtam, I. C.H. Rawski, *Petrarch's Remedies for Fortune Fair and Foul*, Bloomington-Indianapolis, Indiana Univ. Press, 1991, 5 voll.)

³ Vö. Lact. *Div. inst.*, II, 19.

hogy Szókratész korában, s nem más korban született, így tudniillik van, akitől tanulhat, akit követhet. Láthatod, hogy azon dolgok között, melyek örömmel és büszkeséggel töltik el, felsorolja athéni származását is. Talán kíváncsi vagy, mit fogok mondani erről. Én azonban, noha csak egy dologról kezdtünk el beszélni, ha már szóba jött e híres férfiú, azt fogom elmondani, hogy Platónnak erről az egész kijelentéséről mi volt mások véleménye, s mi az enyém. Jó néhány olyan híres és ékesen szóló szerzőről tudok, akik habozás nélkül állítják, hogy soha senki nem mondott ennél nagyobb butaságot, s én az ő véleményüknek, ahogy mondani szokás, csaknem a sarkára lépek. Mert kérdelem én, miért kellene ezeknek a dolgoknak örülni? Kérdezem: és ha barbárnak vagy nőnek született volna? Vajon nem múlt-e felül sok barbár nem egy görögöt az erény s a képességek tekintetében? Vajon nincsenek-e olyan nők, akik jó néhány férfinál különbek akár a cselekedeteikkel szerzett dicsőség, akár a művészetekhez való tehetségük révén? S végül mi történt volna, ha ökörne, vagy számrának születik? Mi köze volna akkor ahhoz a Platónhoz, akiről most beszélünk, s aki akkor nem Platón lenne, hanem az, aminek a természet megteremtette? Nem véletlen, hogy elhipte a püthagoreusok nem épeszű tanait, köztük azt, hogy a lélek egyik testből a másikba vándorol, aminél nagyobb ostobaságot, égbekiáltóbb arcátlanságot nemhogy egy filozófus, de egyetlen ember sem állított; semmi sem mond ellent ennél inkább az igazságnak és a kegyességnek, nincs semmi, ami jobban sértene a hívő ember fülét. És a többi dolog? Tán oly híres az, aki Athénban születik, hogy senki más, legyen az bármely más hely, akár Théba szülötte, ne lehetne ugyanolyan híres? Tán Homérosz, Püthagorasz, Démokritosz, Anaxagorasz, Arisztotelész, és még sokan mások, akik nem Athénban születtek, ne lettek volna híresek, nem kevésbé, mint azok, akik Athénból származtak? S hogy megálljak a thébaiaknál, akiket a görögöknek szokása lenézni, talán nem Thébában született Pindaros, aki az utolérhetetlen Flaccusnak, saját bevallása szerint, példaképe volt?⁴ Ha pedig a tettek nevezetességét nézzük, Liber atya és Herkules annyira híres volt, hogy még Nagy Sándor is, aki csaknem minden halandó dolgot semmibe vett, ezt a kettőt, mint olyanokat, akik a lehető legnagyobb dicsőségre tettek szert, követendő példaként állította maga elé. S ha mind a két dolgot vesszük, tán nem a thébai Epaminondas⁵ jut-e rögtön eszünkbe, s rémlik fel szinte a szemünk előtt, a legnagyobb filozófus és a legnagyobb hadvezér, aki az összes görög egybehangzó ítélete szerint a legelső mindenki közül, aki valaha élt? Ő az, aki a spártaiakat szinte teljesen elpusztította, s Platón athénijait is akkorra rettegésben tartotta, hogy a halála után, mintha a legnagyobb terror alól szabadultak volna fel, eltunyultak a nagy fényűzésben. S ki tudná összeszámolni, hány ezer tunya, ostoba férfi volt Athénban, amíg még Thébában uralkodott?

Nem azért kellene hálát adnia tehát, hogy Athénban jött a világra, hanem hogy ilyennek, amilyen, vagyis ilyen jellemmel, ilyen értelemmel született; hálás lehet, hogy mind szülei igyekezete, mind a körülmények szerencsés összejárása folytán tanulhatott, s így minden jóra fogékonyá vált. Egy ily tudós férfiúhoz ez illene, Istennek kellene hálát adnia, akitől mindezt kapta, nem Szókratésznek, nem Athénnak, hisz nem tudhatjuk, csak sejtésünk lehet arról, hogy az ő iskolájában, vagy az egész városban hány oda nem való, buta ember is volt. A városról nem beszélek, de az iskolában tanult többek között Alkibiadész és Kritiasz is, előbbi saját hazájának ellensége lett, a másik a legkegyetlenebb zsarnok, s hogy nekik mit tanított Szókratész, azt mondja el maga Platón, s így lássa be, mily haszontalan dolog, ha az evilági tanító saját tanításait prédikálja a tanulóknak, hacsak nem az égi Tanító ihleti meg, aki nélkül Szókratész soha meg sem szólalhatott volna, noha – úgy mondják – egy hazug isten kinyilatkoztatása tette meg őt a legbölcsebb emberré, s szálnalmas módon mégsem tudott szabadulni két zsémbes vénasszonytól (maga vagy más mentesse csak ezt az ilyen-olyan dolgot). De ezt s a többi csak mellékesen mondtam el, a lényeg az, hogy szerettem volna, ha tudod, Platón, ez a nagy férfiú is kérkedett dicső hazájával. Nem azért, hogy nagy elődödet pajzsként tartva magad elé próbáld kimagyarázni ezt a tévedésedet, hanem hogy gondosan kerüld el, mert sokszor látom, hogy nagysága előtt még ebben is hajlamosak meghajolni a legkiválóbbak is.

17. *Öröm*. Szülővárosomnak, ahol élek, messze kiterjednek a határai.

18. *Értelem*. Sok kényelmetlenséggel jár nagyvárosban élni: messze van a templom, messze a fórum (annak a lélek látja kárát, ennek a test), messze vannak a mesterek, a barátok. A távolság ez

⁴ Hor. *Carm.*, IV, 2, 1-4.

⁵ Vö. Cic. *De orat.*, III, 34, 139.

utóbbi esetben a legnagyobb hátrány, hisz meglátogatni őket bajos, nem meglátogatni pedig udvariatlanság. Hallgasd, mit mond erről Flaccus: *Betegen vár látogatásra Quirinus/ dombján ez s az Aventinus végében a másik.*⁶ Akárhogyan döntesz is az úticélt illetően, úgy rendezd el otthon a dolgaidat, mintha idegen földre utaznál, mert nem lehet tudni, mikor térsz vissza, vagy visszatérsz-e egyáltalán, s a visszatérés is veszélyes, főleg ha még az utat is elvéte. Jobb, ha iránytűt használsz: erre ez van közelebb, ahhoz az az út vezet, erre a kúriát, arra a színházat kerülöd el, így a fürdőt, úgy a hentest. A város e szírtjei között (s még van belőlük ezernyi más) hajózva igyekszel otthonod felé, ami mintha csak egy másik bolygón lenne, alig hiszed, hogy odaérsz valaha is. Azt is Flaccusnál olvashatod, hogy Philippus, a szónok *azt panaszolta: az út a forum s a carinai domb közt/ hosszú, s agg kora folytán meg kell állnia gyakran.*⁷ Egy kisvárosban nincsenek ilyen gondjaid, bárhová akarsz menni, közel van.

19. *Öröm.* Egy kisebb városból egy nagyon nagyba költöztem.

20. *Értelem.* A védett öbölből önszántadból kihajózni a nyílt tengerre nagy vakmerőség, még akkor is, ha jól végződött a dolog. Ezt tette a Claudius-család is, akik Sabinumból költöztek Rómába, Marcus Cato Tuscumból, Marius és Cicero pedig Arpinumból ment oda, az ő sorsuk szerencsésen alakult. De hol vannak ma ilyen férfiak? Nem jár jól az, aki ritka kiválóságok példáját szeretné követni. De ha már eloldottad a kötelet, minden erőddel azon légy, hogy helyt állj a nehézségek közepette, a hullámok hátára emelkedj, s tartsd az irányt. A városban sok jó ember példája fog ösztönözni az erényességre. Lesznek majd, akiket követni akarsz a dicsőségben, lesz, ahol gyakorolhatod magad, ahol hozzád hasonlókkal mérkőzhetsz meg a dicsőségért, és szégyellni is fogod magad ennyi tanú jelenlétében. Sokakkal megesik, hogy amit a lélek ereje nem ad meg, meghozza a szégyen ereje, s a lelki restség legyőzésében többet ér el egy megfigyelő, mint maga az erény. Azok mellett, akiket az előbb említettem, ott van Numa Pompilius, aki Curesből, Seneca aki Cordobából, Severus, aki Leptisből, s még sokan mások, akik más helyekről származtak, s mindnyájan nagy emberekké váltak volna szülővárosukban is, de Rómában lettek igazán nagyok, az erényességben való versengés révén, sok más jeles férfiú példáját követve. Törekedj tehát arra, hogy elköltözésed egyetlen haszna ne vesszen el, nehogy semmi más következménye ne legyen rád nézve, mint hogy új városod fényességében mindenki szeme láttára megmutatkozik póreséged.

I. 15. De patria gloriosa

1. *Gaudium.* Gloriosa in patria natus sum.

2. *Ratio.* Plus negotii habes ut in lucem venias. Fulgent minutiora etiam astra per noctem, et Bootes ad solis radios hebet et Lucifer.

3. *Gaudium.* Clarissime patrie civis sum.

4. *Ratio.* Bene si virtutum hospes, vitiorum hostis. Fortune enim est illud, hoc tuum.

5. *Gaudium.* Patria michi felix ac nobilis est.

6. *Ratio.* Refert qua nobilitate. Hanc numerus incolarum, hanc insignis opum magnitudo, hanc spectata fertilitas, hanc situs ipse nobilitat, salubris aer, clari fontes, mare proximum, tuti portus, opportuni amnes. Nobilis patria vulgo dicitur vini ferax, olei, frumenti, frequens armentis ac gregibus, auri scatebris et argenti. Bonam terram dicitis ubi fortes equi, ubi pingues boves, ubi teneri hedi, ubi dulcia demum poma nascuntur; ubi autem boni viri, id nec queritis quidem nec quesitu dignum ducitis: extimatores egregii! Atqui summa patrie laus sola virtus est civium. Recte ergo Virgilius gloriam ac

⁶ Hor. *Epist.*, II, 2, 68-69. (Muraközy Gyula ford.)

⁷ Hor. *Epist.*, I, 7, 48-49. (Urbán Eszter ford.)

felicitatem cum describeret Romanam, nihil horum ad que sola respicitis dignatus attingere, unam urbem et imperii magnitudinem atque altitudinem attingit animorum. Felicem denique prole virum dixit; ea est enim vera urbium felicitas, vera nobilitas.

7. *Gaudium*. Preclara civibus bonis patria est.

8. *Ratio*. Quid si tu obscurus? Quid si claritas ipsa te prodeat eque latebris eruet et in apertum trahet? Promptius in luce notaberis.

9. *Gaudium*. Famosissima est patria.

10. *Ratio*. Non tam infamis esset Catilina nisi tam famosa in patria natus esset. Gaio etiam et Neroni alter infamie acervus imperium accessit et mundi: natos in vertice fortune favor extulit, quo latius noscerentur.

11. *Gaudium*. Nobilissima in patria vivo.

12. *Ratio*. Multorum aut contemptui patens aut invidie: sine altero in magna urbe vix vivitur. Illud tutius, hoc clarius malum, utriusque autem hec ipsa quam predicas natalis soli nobilitas causa est. Tot inter oculos nulle sunt latebre.

13. *Gaudium*. Notissima ex patria sum.

14. *Ratio*. Malim per te patria quam tu propter patriam notus sis. Nisi vero per te fulseris, quid tibi lux patrie preter tenebras allatura est? Multos habuit claritas magne urbis obscuros, quos abunde claros parvi ruris obscuritas habuisset.

15. *Gaudium*. Inclita michi patria est.

16. *Ratio*. Est que suas sibi laudes habeat tuasque participet: quicquid bene gesseris, prima quodammodo patrie laus erit. Fuit qui Themistoclis gloriam Athenis ascribere niteretur, qui plane pergraviter et ut talem virum decuit respondit: cum enim sibi Seriphi anguste et ignobilis insule quidam incola inter iurgia obiecisset non eum sua, sed patrie gloria clarum esse, «Neque hercle», ait, «aut ego obscurus si Seriphus, aut tu si Atheniensis clarus esses»: non splendori patrie, sed virtuti proprie fidebat, virilius plane quam Plato, maior licet ille philosophus. Sed existunt interdum in magnis etiam ingeniis magni et mirabiles errores; is ergo inter cetera magne sue felicitati claritatem patrie ascribebat. Ut enim totum noris hac in parte excellentis viri animum, aiebat Plato se pro multis gratias agere; recte id quidem, modo intelligat cui quibusve pro donis gratie sint agende: ille vero nature gratias agebat primum quod hominem eum et non mutum animal, quod marem et non feminam, quod Grecum et non Barbarum, quod Atheniensem et non Thebanum, denique quod etate Socratis, non alio tempore genuisset, ut scilicet esset a quo doceri posset atque instrui. Vides inter gratulandi gloriandique causas ut Atheniensem quoque ponat originem. Quid hic dicam, forsitan expectas. Ego vero, etsi de hoc uno sermo sit institutus, quando tamen tanti viri mentio incidit, quid de hoc toto illius sermone et aliis sit visum et michi etiam videatur dicam simul. Scio quosdam claros ac disertos viros incunctanter asserere nichil unquam ab aliquo esse dictum delirius, quorum in sententiam quin, ut dici solet, eam pedibus parum abest. Nam quid, queso, attinet his gaudere? Quero enim: quid si barbarus, quid si mulier natus esset? An non multi barbari multis Grecis et virtute et ingenio meliores extiterunt? An non femine aliquae et rerum gloria et inventionum artium quibuslibet viris optabiliores? Quid denique si bos, quid si asinus nasceretur? Quid ad hunc ipsum de quo loquimur Platonem, qui iam non Plato esset, sed id potius quod natura parens edidisset? Nisi forte pythagorice credebatur insanie, e corpore in corpus animas commigrare, quo nichil unquam certe stultius, nichil impudentius, non dicam a philosopho, sed ab homine dictum fuit, nichil magis veritati dissonum ac pietati, nichil demum a quo religiose aures magis abhorreant. Quid deinde? An Atheniensem nasci clarum adeo, ut non eque clarum esse posset alibi, Thebis etiam, natum esse? An non Homerus et Pythagoras ipse et Democritus et Anaxagoras et Aristoteles et mille alii alibi quam Athenis nati clarique habiti, non minus quam qui nati sunt Athenis? Ac ne a Thebis abeam, quas spernere Graii solent, an non, si ingenium queratur, Thebis natus est Pindarus, quem imitatione prorsus inaccessibilem Flaccus ait? si rerum claritas gestarum, Liber pater atque Hercules tam famosi, ut Alexander Macedo contemptor omnium ferme mortalium illos duos ut

altissimum atque ultimum signum glorie sibi proponeret imitandos? Sin utrunque, nonne recenti memoria et pene ante oculos erat Thebanus Epaminondas summus philosophus, summus dux Grecorumque omnium recto sub iudice omnis evi princeps? Hic est qui Lacedemones pene funditus evertit et Athenienses Platonis sic exterruit, ut eo mortuo, quasi summo terrore liberati, illico se in luxum ignaviamque resolverent. Quo adhuc etiam apud Thebas florente, quot Athenis inertium et stultorum milia fuerint quis facile animo metiatur? Non igitur quod Athenis, sed quod talis natus esset ac genitus, hoc est tali ingenio talique animo, tali denique et parentum indulgentia et rerum temporalium facultate ut erudiri posset et ad omne bonum opus institui, gratias agere decuit tam anxie doctum virum illi Deo qui hec ei dederat, non Socrates, non Athene, cuius in schola et in qua urbe quot et iniqui fuerint et indocti opinari promptius sit quam nosse. Et ut urbem sileam, habuit schola illa inter multos Alcibiadem et Critiam, illum patrie hostem, hunc sevissimum tyrannorum, quibus quid preceptor Socrates contulerit Plato ipse respondeat, vel sic intelligens quam inane est quod terreni doctrina preceptoris discipulorum auribus instreperet, nisi gratia magistri celestis aspires, sine qua nichil omnino Socratem potuisse fatendum, quanquam Dei mendacis oraculo, ut predictum est, sapientissimum iudicatum, inter duas tamen simul uxores procacissimas anus — ipse vel alius quantumlibet rem excuset — ineptissime conversatum. Sed hec et reliqua incidenter, preter unum illud quo Platonem talem virum hac eadem vanitate gloriose patrie implicitum fuisse cognosceres, non ut magni comitis clipeo tuum tegas errorem, sed ut accuratius illum vites cui succubuisse summa etiam cernis ingenia.

17. *Gaudium.* Ampla in patria vitam ago.

18. *Ratio.* Multa sunt ample urbis incommoda: distat templum, distat forum — illud animo nocet, quod corpori —, distant opifices atque amici, qua quidem nulla durior distantia, quos laboriosum visere, negligere inhumanum; audis ut de hoc queritur Flaccus: *cubat hic in colle Quirini, hic extremo in Aventino, visendus uterque.* Quocunque ire decreveris, ceu peregre profecturus domui tue dispone, quando et an redeas incertum et ipse reditus cum labore est, sepe etiam cum errore; ferro ac magnete iter agitur: hac eas facilius, hac rectius, hac curiam, hac theatrum vites, hac balneum effugas, hac macellum. Hi et mine alii sunt urbium scopuli, inter quos navigans domum tuam quasi alterum orbem petis, vix te ad illam perventurus sperans. Et hoc quoque apud ipsum Flaccum legis, ut Philippus orator, domum *dum redit foro, nimium distare Carinas iam grandis natu queritur.* He parvo in oppido molestie cessant omnes, quicquid queritur iuxta est.

19. *Gaudium.* E parvo oppido in immensam urbem commigravi.

20. *Ratio.* E tranquillo portu procellosum sponte pelagus ingredi temeritas est, nec minor ideo quia leti eventus. Fecit hoc tamen et gens Claudia e Sabinis Romam petens, e Tusculo Marcus Cato, ex Arpino Marius ac Cicero successitque feliciter. Sed ubinam tales viri? Non tuto quidem in exemplum trahitur quicquid raris et summis ingeniis attemptatum est. Postquam tamen solvisti funem, omni studio inter difficultates enitere, inter alta consurge, consilio ceptum regens; quod hic boni dixerim, plures erunt ad virtutes stimuli. Erunt forte quos ad gloriam sequi velis, erit ubi te exerceas, ubi cum paribus possis de laude contendere pudebitque testium tantorum. Multis sepe quod vis animi non dabat, contulit vis pudoris, et ad ignaviam profligandam sepe plus spectator valuit quam virtus. Et hi hercle quorum proxime memini et accitus Curibus Numa Pompilius, Corduba profectus Seneca Leptique veniens Severus multique alii ex illis locis, ubique futuri magni viri, ut aliquanto maiores Rome essent emulatio virtutis et illustrium copia exemplorum prestitit. Stude ergo quod unicum bonum est in hac tua commigratione ne pereat, neu nil aliud migrando quesieris quam ut te coram pluribus nove patrie fulgor nudet.